אתא איהו ותיקן **אפילו לדברי תורה.** לא קיימא לן הכי אלא כר׳ יהודה בן בתירא דאמר דברי תורה אין מקבלין טומאה דתמר ברא״ש הגז (חולין דף קלו: ושם[ט]) ובמי שמתו (ברכות דף כב.) האידנא נהוג עלמא כתלתא סבי ופ״ת דהיכי אלים ר׳ יהודה לבטל מתקנת עזרא[א] וי״ל דלמא סבר דלא תיקן עזרא דבר זה אי נמי התנה[ב] שכל מי שרוצה לבטל יבטל דבכי האי גוונא מותר דתמר ברים מועד קטן (דף ג.) אי נמי לא פשט איסורו ברוב ישראל[ג] דתמרינן גבי שמן בפ׳ אין מעמידין (ע״ז דף לו.) ואע״ג דמשמע התם דאי דינאל גזר עליו לא היה ר׳ יהודה נשיאה יכול לבטלו אע״פ שלא פשט היינו במילתא דכתיב בקרא אבל תקנת עזרא לא כתיב בקרא והא דדרים במי שמתו (ברכות דף כא.) מדכתיב והודעת לבניך וסמיך ליה יום אשר עמדת מה להלן בעלי קריין אסורין כו׳ אסמכתא היא דהא עזרא תיקן והא דתמר דאמר שמתו (שם דף יח.) גבי בניהו דתבר גזיזא דבכרא ונחת וטבל לא לדברי תורה דאכתי עזרא לא הוה אלא לאכול חולין בטהרה: **ואינה מביאה עגלה ערופה.**

ופ״ת[ד] מאי אריא משום דלא נתחלקה תיפוק ליה משום דאין לן למיזל בתר רובא דעלמא דתמר אלא יאסרו (ע״ב דף נג.) ואע״ג דתמר התם דביושבת בין הברים[ה] לא חזינן בתר רובא וירושלים הרים סביב לה מכל מקום היו ישראל נכנסין ויוצאין לה לעולם לרגל ובשאר ימות השנה נמי לשלם נדרים ונדבות וגם אומות העולם היו באין לה לסחורה שקרוה רוכלת עמים וי״ל דמ״מ היו שם מקומות אלא היו מלויים כי אם יושבי ירושלים לבדם[ו] אי נמי בימי חזקיה שכל ישראל היו בירושלים ולא היו באין לסחורה: **ואין מטמא בנגעים דכתיב אחוזתכם וירושלים לא נתחלקה לשבטים.** אין לפרש שנתחלקה אלא שנתנו רושמה של יריחו תחתיה ולפיכך אין ממומה דבפ״ק דיומא (דף יב.) משמע דלמ״ד לא נתחלקה לא נתחלקה ממש ופ״ת מנליה דלא נתחלקה ממש דלמא סבר נתחלקה אלא שנתנו רושמה של יריחו תחתיה כמו לר׳ יהודה דאמר נתחלקה ומטמא ובית המקדש עצמו אין מטמא אע״ג דנתחלק אלא משום שנתנו רושמה של יריחו תחתיו כדאמר התם וי״ל דבית המקדש סברא הוא אע״ג דנתחלק דחזרו וקנו אותו כדי שיהא לכל ישראל חלק בו אבל ירושלים אם מתחילה נתחלקה למה היו חוזרין וקונין אותה: **לא** יגדל **אדם חזירין.** ופ״ת ת״ל דאסור לעשות סחורה בכל דברים טמאים כדתנן במסכת שביעית (פ״ז מ״ג) אין עושין סחורה בגבולות וטריפות ובפ׳ כל שעה (פסחים דף כג. ושם[ט]) נמי אומר ליידי מיה ועוף שנזדמנו לסם מיינים טמאים דוקא נזדמנו אבל לכתחילה לא בדברים התם יהיו בהויתן יהא ובפ״כ נמי דרשינן שקץ הוא לכם שלא לעשות סחורה בהן ותירץ ר״ת דהיינו דוקא בדבר העומד לאכילה אבל אם מגדלן למשוא עורות בשומנן או למוכרן לישראל שימשא בהן שרי וכל אבל מותר למכור היכא דלא קאי לאכילה ובירושלמי נמי מפרש בהאי פירקא דסוסים וחמורים שרי לעשות בהן סחורה משום דסתמן למלאכה[ז]: **ואסור** לאדם שילמד בנו חכמת יוונית. ופ״ת והלא בפולמוס של טיטוס גזרו דתמרינן בפרק בתרא דסוטה (דף מט.) וטיטוס היה בשעת חורבן דתמרינן בהיזקין (גיטין דף נו:) ומלכות בית חשמונאי קדמי טובא דתמרינן בפ״ק דע״ז (דף ט.)[ח] וי״ל דמעיקרא גזרו ולא קבלו מיניייהו[ט] ת״ל אי הוה בעי למיקם באחור לא היה מיקרי עבריין[י] אבל נפקוף איכא גזירה דרבנן[יא] ונראה דלא יגדל דתמני׳ היא היתה גזירה דפולמוס של טיטוס: **ועל אותה שעה שנינו מעשה שבא.** (כולה) משנה היא במנחות בפ׳ ר׳ ישמעאל (דף סד: ושם[ט]) ופ״ת והא בימי מרדכי הוה המעשה דתמר דאתא תרשא אותיב ידיה אגנה כו׳ אמר להן מרדכי[יב] ותימה גדולה היא אם היה מרדכי כל כך בדבר חשמונאי לא היה ר״ש שנים קודם החורבן דתמר בפ״ק דע״ז (דף ט.) ונראה לר״י דכל אותן שהיו בקיאים בדמיון ובלשונות היו נקראים בני אם כי אם מרדכי לפי שהוא היה ראש וחכם להכיר[יג] ואותו מעשה דג׳ נשים דמייתי התם נראה שהיה מרדכי ממש דקתמר והיינו דתנן (שקלים פרק ה׳ משנה א׳) פתחיה על הקנין:

לשון

ואתא איהו תיקן חפיפה: [א]ושיהו רוכלין מחזרין בעיירות משום תכשיטי נשים כדי שלא יתגנו על בעליהם: ותיקן טבילה לבעלי קריין [ב]דאורייתא הוא דכתיב [ג]ואיש כי תצא ממנו שכבת זרע ורחץ[ד] את בשרו במים דאורייתא הוא לתרומה וקדשים אתא הוא [ה]תיקן אפילו לדברי תורה: [ו]עשרה דברים [ז]נאמרו בירושלים [ח]אין הבית חלוט בה [ט]ואינה מביאה עגלה ערופה [י]ואינה נעשית עיר הנדחת [יא]ואינה מטמאה בנגעים [יב]ואין מוציאין בה זיזין וגזוזטראות [יג]ואין עושין בה אשפתות [יד]ואין עושין בה כבשונות [טו]ואין עושין בה גנות ופרדסות חוץ מגנות ווردין שהיו מימות נביאים הראשונים [טז]ואין מגדלים בה תרנגולין [יז]ואין מלינין בה את המת אין הבית חלוט בה דכתיב [יח]וקם הבית אשר לו חומה לצמיתות לקונה אותו לדורותיו וקסבר לא נתחלקה ירושלים לשבטים [יט]ואינה מביאה עגלה ערופה דכתיב [כ]כי ימצא חלל באדמה אשר ה׳ אלהיך נותן לך לרשתה וירושלים לא נתחלקה לשבטים ואינה נעשית עיר הנדחת דכתיב [כא]עריך וירושלים לא נתחלקה לשבטים [כב]ואינה מטמאה בנגעים דכתיב [כג]ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם וירושלים לא נתחלקה לשבטים ואין מוציאין בה זיזין וגזוזטראות מפני אהל הטומאה ומשום דלא ליתזקו עולי רגלים ואין עושין בה אשפתות משום שקצים ואין עושין בה כבשונות משום קוטרא ואין עושין בה גנות ופרדסין משום סירחא ואין מגדלין בה תרנגולין משום קדשים ואין מלינין בה את המת גמרא: אין מגדלין חזירים בכל מקום [כד]תנו רבנן כשצרו בית חשמונאי זה על זה היה [כה]הורקנוס מבפנים ואריסטובלוס מבחוץ ובכל יום היו משלשים להם בקופה דינרין והיו מעלין להם תמידים היה שם זקן אחד שהיה מכיר בחכמת יוונית [כו]אמר להם כל זמן שעוסקין בעבודה אין נמסרים בידכם למחר שילשלו דינרין בקופה והעלו להם חזיר כיון שהגיע לחצי החומה נעץ צפרניו בחומה ונזדעזעה ארץ ישראל ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה באותה שעה אמרו [כז]ארור האיש שיגדל חזירים וארור האדם שילמד את בנו חכמת יוונית ועל אותה שעה שנינו [כח]מעשה שבא עומר מגנות הצריפין ושתי הלחם מבקעת עין סוכר: וחכמת יוונית מי אסירא והתניא אמר רבי בארץ ישראל

לשון

חפיפה. במסרק להרחקה דמילתא: **לדברי תורה.** שלא ישנה עד שיטבול: **אין הבית חלוט בה.** כדין בתי ערי חומה אלא גאולה תהיה לו אם ירצה לגאול ואם יגיע יובל יוצא ביובל כבתי ערי חלרים: **זיזין.** קורות יוצאין מן הכתלים: **גוזוטראות.** אולליו״ר בלע״ז על פני העליה מבחוץ: **בכשונות.** מסרפות סיד לקדירות: **גינה ורדין.** כך שמה והיא היתה לריכה לקטורת והיינו כיפת הירדן (כריתות דף ו.) על שם שדרך הורד לגדל על שפת הירדן: **אין מלינין בה את המת.** מת בה אדם באותו היום קוברים אותו מיד: **ערוך.** משמע שאתה יודע למי מיוחדת היא: **אהל הטומאה.** שמא יהא כזית מן המת מוטל באהל והגזוזטראות מאהילות עליו ועל אנשים הרבה ומטלטא מרבה את הטומאה: **משום שרלים.** דרכן ליגדל באשפה ומרבים טומאה לפי שמתיס שם ומטמאים הקדשים שבירושלים: **קוטרא.** עשן שמשחיר את החומה וגגאי הוא: **סירחון.** עשבים רעים הגדילים שם חורקין בחוון ועוד דרך גנות לזבלן ויש סרחון: **משום קדשים.** שתרנגולין מנקרין באשפה ומביאים בשר טרפים בפיהם ומטמאין את הקדשים: **גמרא.** מסורת היא בידינו ואין טעם לדבר: הורקנוס ואריסטובלוס אחים היו ומרידין על דבר המלוכה: **היו משלשין.** אותם שבפנים מורידין מעל החומה דינרין מתרומת הלשכה בקופה לאותן שבחוץ לקנות תמידין: **נעץ צפרניו.** תקע[כו] שכן דרך חזיר כשגוררין אותו: **ועל אותה שעה שנינו.** במנחות (דף סד:) מעשה שבא העומר שהיה רגיל לבא מן הקרוב לירושלים אותה שעה בא מגנות צריפין רחוק מירושלים לפי שהחריבו בני המלוכה את תבואות השדה: **מבקעת עין סוכר.** שם מקום:

לשון

מסורת הש״ס

א) ב״מ כב., ב) [ל״ל במיס אח כל בשמין], ג) [יומא כג. עדרכין לג: אמות דר״ע פ׳ לה תוספתא דנגעים פ״ו], ד) [מגילה כו. זבחים לו.], ה) סוטה מה:, ו) יומא יב. [מגילה כו.], ז) סוטה מט: מנחות סד:, ח) לעז לקן בחכמת יוונית. רש״ל, ט) [מנחות סד:], י) עיין הטעם בחוכר בשם, כ) פ״ל אם כרכין, מ) [ל״ה אמרן], נ) [ל״ה לרוכ],

תורה אור השלם

1. וְאִישׁ כִּי תֵצֵא מִמֶּנּוּ שִׁכְבַת זָרַע וְרָחַץ בַּמַּיִם אֶת כָּל בְּשָׂרוֹ וְטָמֵא עַד הָעָרֶב:
ויקרא טו טז

2. וְאִם לֹא יַגִּאַל עַד מְלֹאת לוֹ שָׁנָה תְּמִימָה וְקָם הַבַּיִת אֲשֶׁר בָּעִיר אֲשֶׁר לוֹ חֹמָה לְצִמִּיתֻת לַקֹּנֶה אֹתוֹ לְדֹרֹתָיו לֹא יֵצֵא בַּיֹּבֵל:
ויקרא כה ל

3. כִּי יִמָּצֵא חָלָל בָּאֲדָמָה אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לְרִשְׁתָּהּ נֹפֵל בַּשָּׂדֶה לֹא נוֹדַע מִי הִכָּהוּ:
דברים כא א

4. כִּי תִשְׁמַע בְּאַחַת עָרֶיךָ אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לָשֶׁבֶת שָׁם לֵאמֹר:
דברים יג יג

5. כִּי תָבֹאוּ אֶל אֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָכֶם לַאֲחֻזָּה וְנָתַתִּי נֶגַע צָרַעַת בְּבֵית אֶרֶץ אֲחֻזַּתְכֶם:
ויקרא יד לד

גליון הש״ס

גמ׳ הורקנוס מבפנים. במנחות דף ס״ב ובפוטוס דף מט ע״ב איתא בהיקף הורקנוס ומחוץ ואריסטובלוס מבפנים:

לעזי רש״י

אולדליו״ר [אולדיוי״ר]. גזוזטרה, מרפסת.

מוסף תוס׳

א. והלא אין ב״ד יכול לבטל דברי חבירו אלא א״כ גדול ממנו בחכמה ובמנין (גיטין לו ע״ב). רשב״ם. ב. עזרא. רשב״ם. ג. [ו]משום שלא פשטה תקנת עזרא ברוב ישראל נתבטלה. ממוקי יוסף. ד. למ״ד רוב וקרוב הלך אחר הרוב. רבינו יפעיס בשיטמ״ק. ה. שאין דרך רוצחים לבא ממקומות אחרים לכאן. רש״י ב״ב כג ע״ב. ו. בשיטמ״ק בשם רבינו יפעיס: וצריך לומר דיש צד אחד לירושלים שאין רגילין לבוא לדרך אותו צד, ונראה שלצד צפון היה, שירושלים היתה לדרום הר הבית והיתה קרובה לצד מזרח ומערב ורחוקה מן הצפון, ועל כל השערים קתני במדות שהיו משמשין כניסה ויציאה חוץ משער יודי בצפון דלא קתני משמשת כניסה ויציאה. ז. והשתא אשמעינן הכא דחזירים אסור לגדלם כלל אפ׳ שלא לצורך אכילה אלא למשוח בהם עורות. ר״פ. ח. דמלכות בית חשמונאי פסק בפני הבית מאה ושלש [שנה]. תוס׳ מנחות סד ע״ב ד״ה לאוכ. ט) ולבסוף גזרו וקיבלו מיניייהו. תוס׳ שם. י. דמעיקרא קאי בארור בעלמא. תוס׳ שם. יא. [ד]גזרו ואסרו לגמרי. תוס׳ שם. יב. [ן]פירש בקונטרס (במנחות שם) דהוא מרדכי שהיה בימי אחשורוש. תוס׳ מנחות סד ע״ב ד״ה לתן. יג. בתוס׳ שם: ונראה על שם מרדכי הראשון היו נקראין הממונים על שמו לפי שאינם ממנים אלא בקיאים בעלי שכל ומדע.

עין משפט נר מצוה

קעא א מיי׳ פ״ו מהל׳ שכירים הלכה ט סמג עשין פה טוש״ע ח״מ סי׳ קנו סעיף ו:
קעב ב מיי׳ פ״ח מהל׳ מקוואות הלכה ח סמג עשין רמח:
קעג ג מיי׳ פ״ד מהלכות קרימת שמע הלכה ח טוש״ע ח״מ סי׳ פח:
קעד ד מיי׳ פ״ז מהל׳ בית הבחירה הלכה יד סמג עשין קפד:
קעה ה מיי׳ שם ופי״ב מהל׳ שמיטה ויובל הלכה יב:
קעו ו מיי׳ פ״ז מהלכות בית הבחירה הלכה יד ופ״ט מהל׳ רוצח הלכה ד:
קעז ז מיי׳ פ״ז מהלכות בית הבחירה הלכה יד ופ״ד מהלכות פ״ז הלכה ד:
קעח ח מיי׳ פ״ז מהל׳ בית הבחירה הלכה יד ופי״ד מהלכות טומאת צרעת הלכה יא:
קעט ט י כ ל מ נ מיי׳ פ״ז מהלכות בית הבחירה הלכה יד:
קפ ס מיי׳ פ״ה מהלכות מקח וממכר הלכה ט טוש״ע ח״מ סי׳ תט סעי׳ ב:

מוסף רש״י

לא נתחלקה ירושלים לשבטים. ומאן קא מקני ליה (עדרכין לב.). נותן לך לרשתה. ואין ירושלים ירושה, דקסבר לא נתחלקה לשבטים (יומא כג.). ואינה מטמאה בנגעים דכתיב כו׳ אחוזתכם. שאין אחוזה להם, דקסבר לא נתחלקה לשבטו שוין בה (יומא יב. וכנ״ל מגילה כו.). בית חשמונאי. שני אחים שהיו מתקוטטים על המלוכה, הורקנוס ואריסטובלוס (סוטה מט:). ואריסטובלוס מבחוץ. לר על ירושלים והכיא עמו חיל רומיים (שם, לגירסת: הורקנוס מבחוץ). היה שם זקן אחד. מצפמיס (שם). שהיה מכיר בחכמת יוונית. למיקום (מנחות סד:) לשון אמנה שמדברים בו מי פלגין ואין שאר העם מכירים בו (סוטה מט:). אמר להם. לאותן שבחוץ (שם). ונזדעזעה ארץ ישראל. מחמת המלך שבעבר על חילול שמו (שם). מעשה שבא עומר כו׳. שאותן החיילות החריבו כל סביבות ירושלים (מנחות סד:) שאותה שנה החריבו החיילות את הזרעים שבסביבות מדינת ירושלים והולכך לבית אותה שנה את העומר מגנות צריפים, ובשאר הדברים מצות העומר לבית מן הקרוב לירושלים כדכתיב כמשל מקריב, שיהא הזרע לח וחכר מלא ממנו וכשהוא בא מרחוק מחייבים ומתמעך ואין כל הבצלת מלא מן הגרעין (סוטה מט:).

רבינו חננאל

אתא הוא תקן חפיפה. ושיהו רוכלין מחזרין בעיירות. משום תכשיטי נשים. ומדאורייתא בעלי קריין אסורין בתרומה ובקדשים ומותרין בדברי תורה. אתא איהו תיקן טבילה לבעלי קריין אפילו לדברי תורה. והאידנא נהוג עלמא כר׳ יהודה בן בתירה בדברי תורה כדגרסינן (ברכות כב. א) מעשה בתלמיד אחד שאירע בו קרי והיה מגמגם וקורא למעלה מר׳ יהודה בן בתירה אמ׳ לו פתח פיך ויאירו דבריך שאין דברי תורה מקבלין טומא׳ שנ׳ (ירמיה כג. כט) הלא כה דברי כאש נאם יי״ו וגו׳, וכר׳ יאשיה בכלאים דתניא ר׳ יאשיה אומ׳ לעולם אינו חייב עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן שלשתן בבת אחת במפולת יד, שכך הוא מפורש בפרק אתו ואת בנו נהג בארץ (חולין פב. ב). וכר׳ אלעאי בראשית הגז (חולין קלו. ב), דתניא ר׳ אלעאי אומ׳ אין ראשית הגז נוהג אלא בארץ. **עשרה דברים נאמרו בירושלם. אין בית חלוט בה, ואינה חייבת בעגלה ערופה, ואינה נעשית עיר הנדחת, ואין מטמא בנגעין,** קא סבר ירושלם לא נתחלקה לשבטים. **ואין מוציאין בה זיזין וגזוזטראות** משום אהל טומאה, אינמי דלא ליתזקו עולי רגלים. **ואין עושין בה אשפתות,** מפני שמגדלין בה שרצים. **ולא כבשונות,** משום קוטרא. **ואין עושין בה גנות ופרדיסין,** משום סריחת הזבלים, חוץ מגינת ורדין שהיתה מימות הנביאים הראשונים. **ואין מגדלין בה תרנגלין** בירושלם. משום ביזיון דקדשים, שהתרנגלין עשויין לאכל ולנקר באשפתות השרצים ולטרפם בפיהם ולנקר באכלין ושמא יהלכו בהן על הקדשים. **וגרסינן בתלמוד ארץ ישראל** (פ״ז ה״ז) תני אין מגדלין תרנגלין בירושלם מפני הקדשים, ולא כהנים בארץ ישר׳ מפני הטהרות. **אין מלינין בה מת.** תנינן באבות דר׳ נתן (פל״ה) אין מעבירין עצמות אדם בירושלם, ואין נותנין בה מקום לבית הקברות חוץ מקברי בית דוד וקבר חולדה הנביאה שהיו בירושלם מימות הנביאים הראשונים. ר׳ נתן אומ׳ אף אין בה משום בן סורר ומורה. ושנינו עוד (אבות דר״נ פי״ב) אין ממזר ניכנס בירושלם. **אין מגדלין חזירים בכל מקום. ת״ר כשצרו מלכי בית חשמנאי היו הורקנוס מבפנים ואריסטובולוס מבחוץ וכול׳. באותה שעה אמ׳ ארור אדם מגדל חזירים וארור אדם שלמד את בנו חכמה יוונית, ועל אותה מעשה שבא העומר מגנת צריפין וכל׳.** זה המעשה כולו מפורש באר היטב במנחות פרק ר׳ ישמעאל (סד. ב). **תניא ר׳ אליעזר הגדול אומ׳ המגדל כלבים כמגדל חזירים.** ואוקימנה, למיקם ליה בארור. **אמ׳ ר׳ בארץ ישראל**

לשון סורסי למה אנא או לשון הקודש או לשון יוני. הוא לשון לא וסורסי לשון נגעג הוא: **פרסי.** לשון גאה מארמי. בתרי ישראל הסמוכה ליון נקט יוני ובבל הסמוך לפרס נקט לשון פרסי: **חכמה יונית.** בני פלטין הקרובים למלכות מספרין בה: **עיני עוללה נגפני.** לא גרסינן מאי דכתיב כלומר כך אמר רבן שמעון קורא אני על עצמי המקרא הזה שיש עלי לעולל עיני בבכי ודמעה מכל מספחות העיר: **ילדים.** בחוריס: **המספר קומי.** לפניס במלא: **מדרכי האמורי.** שמספרים מלפניהם ומשיירין בלורית מאחריהן. ל"א דרך רומייס לגלח שער שלמעלה מן האוזן בתשובת הגאונים: **לספר.** מרק"א בין ישראל לעובדי כוכבי וגריכה שימור: **בארור.** כדמנית לעיל [פב:] ארור ישראל[ט] שיגדל חזירים: **בבל.** שם המדינה ועיר אחת שבה נקרעת הנהרעא ואותה העיר סמוכה לספר. ואשמועינן רב נחמן דהוא יל ויש בבבל יושב קבוע וישראל הרבה מותר לגדל כלבים בעיר הסמוכה לספר כאילו היא מארץ ישראל: **ניבי.** ייבי"ש. ל"א ארבע שיני הכלב האחרוכות שבהן נושך כך שמעתי (בבכורות) (מולין דף עט.): **שקילי טיבותיך.** נטולה היא טובתך ומוטלת על הקוניס [ט] (שלא קשרת את הכלב) מה שאתה מנחמני הבל: **בבר נד.** ונעקר ממקומו: **מרחיקין את השובך.** שלא יפסידו תבואה ופירות [י] שסביב העיר: **ברסייהו בחמשים מילא.** במה שהן מלקטות ומנקרות בקרקע מלאין בחמשין אמה הלכך לגבי אכילת תבואת עיר אין לחוש ביותר: **בישוב ברמים.** שהולך מכרס לכרס עד למרחוק: **בדידיה.** שאותן שובכין שלו ומשום יוני שובכין שלא ילכדו בפחין אין לחוש דשלו הן אבל יש לחוש ליוני היישוב שבאין דרך השובכין למרחוק:

הדרן עלך מרובה

(בראשית רבה פ' עד) אל יהי לשון סורסי קל בעיניך שהרי בתורה ובנביאים ובכתובים חלק לו הכתוב כבוד תורה דכתיב [ט] יגר שהדותא בנביאים דכתיב [י] כדון תימרון להון בכתובים דגיאל ועזרא ולבן היה מאלה נהריס [יא] ודניאל נמי קורהו לשון סורסי אף על גב דכתיב ביה וידברו הכשדים למלך ארמית והא דנקט הכא באדרן ישראל לשון סורסי ובבבל נקט לשון ארמי אור"ת לפי שמעטו משתנה כעין לשון לעז שמדברים אותו לשון לא במדינה אחת יותר מבאחרת כי אוקלוס הגר תירגם עד הגל הזה שהיל דגורא הדין ולבן קרא ליה יגר שהדותא וא"ל לשון שדיבר לבן הוא לשון סורסי ועל שם סוריא נקרא סורסי דסוריא היא ארם נהריס וארם נוזה שבכש דוד[א] ועל שם שקרובה לארץ ישראל [יב] אין לשון ארמי שלה לא כל כך:

התירו לספר קומי. [ב] מתחילה לא גזרו על קרובים למלכות והוא היה רגיל כלשכמן במעילה (דף יח.) שהלך אבטולמוס בן ראובן וסיפר קומי מלך ישראל יכילו שהוא יהודי והטעה אותם:

שני אלפים ושני רבבות גרסינן

ולא גרסינן שני אלפים רבבות דבמדבר לא היו כי אם ס' ריבוא ושרתה שכינה ולא שייך כאן הא דאחד דיני ממונות (סנהדרין דף עט.) הכל בי עשרה שכינה שריא דהכא אנגיאים [ג] ואמשכן קאמר: **והתניא** ובישוב **אפילו ק' מיל לא יפרום.** ע"כ השתא לא ידע פירוש הברייתא [ד] [וקשה] דהא משמע דק' מיל לאו דוקא אלא אפילו אלף לא יפרום וא"כ הלי ישוב היכי דמי אי קרי העיר ישוב א"כ לא יפרום בשום מקום אפילו במדבר דאפילו המדבר רחוק אלף מיל דהא אמר דק' מיל לאו דוקא ואפילו נאמר דק' מיל דוקא אכתי תקשה ריש לקיש דהא ריש לקיש קתני דרמוק שלשים ריש מן הישוב פורסין ובסיפא קתני אפילו ק' מיל לא יפרום דהכי תניא במוספתא בפירקין (פ"ח) אין פורסין נשבים ליונים אא"כ הרחיק מן הישוב שלשים ריש בד"א במדבר אבל בישוב אפילו ק' מיל לא יפרום וליכא למימר נמי דס"ד דבישוב של זרעים שייטי טובא וריש לקיש דברייתא מיירי בישוב עיר וקרי ליה מדבר משום דליכא זרעים דא"כ מאי קשה ליה ורלה לריגב"א דודאי ס"ד דאיירי בישוב זרעים וה"פ ומשמע שייטי שלשים ריש ותו לא אפילו בישוב זרעים והא מוכחא סיפא דבישוב זרעים שייטי טובא ואין זה אלא משום אכילה אלמא דלא מליא כריסה בחמשים אמה ומשני דלא איירי בישוב זרעים אלא בישוב כרמים ובישוב שובכין וקרי מדבר היכא דליכא ישוב כרמים וישוב שובכין: הדרן עלך מרובה

לשון סורסי למה או לשון הקדש או לשון יונית וא"ר יוסי בבל לשון ארמי למה או לשון הקדש [ה] או לשון פרסי אמרי לשון יוני לחוד חכמת יונית לחוד וחכמת יונית מי אסירא [ו] והאמר רב יהודה אמר שמואל משום [ז] רשב"ג [1] עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי אלף ילדים היו בבית אבא חמש מאות מהם למדו תורה חמש מאות למדו חכמת יונית ולא נשתייר מהם אלא אני כאן ובן אחי אבא בעסיא אמרי שאני בית רבן גמליאל שהיו קרובים למלכות וכדתניא [א] המספר קומי הרי זה מדרכי האמורי אבטולמוס בר ראובן [2] התירו לו לספר קומי מפני שהוא קרוב למלכות [ב] של בית רבן גמליאל התירו להם לספר בחכמת יונית מפני שקרובים למלכות: לא יגדל אדם את הכלב אא"כ קשור בשלשלאות כו': תנו רבנן [3] לא יגדל אדם את הכלב אלא אם כן קשור בשלשלת [ד] אבל מגדל הוא בעיר הסמוכה לספר וקושרו ביום ומתירו בלילה תניא רבי אליעזר הגדול אומר המגדל כלבים כמגדל חזירים למאי נפקא מינה [ה] למיקם עליה בארור [ו] אמר רב יוסף בר מניומי אמר רב נחמן בבל כעיר הסמוכה לספר דמי תרגמה נהרדעא דריש ר' דוסתאי דמן בירי [2] ובנחה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל [ז] ללמדך שאין שכינה שורה על ישראל פחות משני אלפים ושני רבבות [ח] חסר אחת והיתה אשה מעוברת ביניהם וראויה להשלים ונבח בה כלב והפילה נמצא זה גורם לשכינה שתסתלק מישראל [ט] ההיא איתתא דעלת למיפא בההוא ביתא נבח בה כלבא אמר לה מריה לא תיסתפי מיניה שקולי ניביה אמרה ליה [י] שקילי טיבותיך ושדיא אחיזרי כבר נד ולד: אין פורסין נישבין ליונים וכו': ומי אזלי כולי האי והתנן [יא] מרחיקין את השובך מן העיר חמשים אמה אמר אביי מישט שייטי טובא כרסייהו בחמשים אמה מליא ומישט שלשים רים ותו לא והתניא [יב] בישוב אפילו מאה מיל לא יפרום רב יוסף אמר [יג] בישוב כרמים רבה אמר בישוב שובכין ותיפוק ליה משום שובכין גופייהו איבעית אימא [יד] בדעובד כוכבים ואיבעית אימא [טו] בדהפקר ואיבעית אימא [טז] בדידיה:

הדרן עלך מרובה

[ה] סוטה מט: גיטין נח. [ע"ש], [ב] [עי' תוס' ע"ז לב. ד"ה אבל], [ג] [תוספתא סוטה פט"ו], [ד] [עירובין מה.], [ה] יומות סד. [ע"ש], [ו] שבת סג:, [ז] [שבת שם וש"נ], [ח] ב"ב כג., [ט] בס"א: אדם, [י] ס"א אינו, [כ] ס"א שמתוך, [ל] בראשית לא, [מ] ירמיה י, [נ] [עי' בתוס' ב"ב ל: ד"ה לסוריא], [ס] [ל"ל אנוס ואמשכן. כן מגיה המשך חכמה פ' בהעלותך י לו], [ע] [רש"ל],

תורה אור השלם

1. עֵינִי עוֹלְלָה לְנַפְשִׁי מִכֹּל בְּנוֹת עִירִי:

איכה ג נא

2. וּבְנֻחָה יֹאמַר שׁוּבָה יְיָ רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל:

במדבר י לו

הגהות הב"ח

(א) גמ' ומני רבנן הרי שהיו ישראל שני אלפים ושני רבבות מקר אחד והיתה אשה:

גליון הש"ם

גמ' אי לשון פרסי. כתוס' ב"ב דף ל ע"ב ד"ה לסוריא הגי' אי לשון סוסקי: תוס' ד"ה לשון וכו' אין לשון ארמי שלח צח כל כך. ועיין ב"ב דף ל ע"א תוס' ד"ה לסוריא:

לעזי רש"י

מרק"א. גבול, קַפֵּר. ניבי"ש [ניצביי"ש]. חניכים.

רבינו חננאל

לשון סורסי למה, או לשון קדש או לשון יווני. אמ' רב יוסף בכל מקום בבל לשון ארמי למה, או לשון קודש או לשון פרסי. ומסקנא, לשון יוני מותר, חכמת יונית אסורה. **של בית רבן גמליאל התירו** להן מפני שהיו קרובין למלכות. לשון סורסי הוא לשון ארם צובה ושאר הארצות שכבשם דוד והיא הנקראת ארץ סוריא ולשונם לשון סורסי כמו יון לשון יווני ופרס לשון פרסי וארם לשון ארמי. ואמר' במגלה הגדה (אסתר רבה פר' ד פי"ב) אמ' ר' יונתן דבית גוברין ארבע לשונות טובות משתמש בהן העולם, לעז לזמר, סורסי לאיליא, עברי לדיבור, רומי לקרב, ויש אומ' אף אשורי לכתב. עברי יש לו דיבור ואין בו כתב, אשורי יש לו כתב ואין בו דיבור. **תניא המספר קומי הרי זה מדרכי האמורי.** פיר', כגון מלכות יון שקוצצין שער ראשיהן מלפניהן מן האוזן עד האזן כלפי המצח כולו ומניחין השער שכנגד העורף נוטף ומתפזר לאחוריהם. אבטולס התירו לו לספר קומי מפני שהיה קרוב למלכות. **תנו רבנן לא יגדל אדם כלב אלא אם כן קשור בשלשלת אבל מגדלין בעיר הקרובה לספר.** פיר' לחוץ הים. ביום קושרו בלילה מתירו. אמ' רב נחמן בבל כעיר הסמוכה לספר דאמי, תרגומא דנהרדעא. **והמעשה** של אותה אשה שנכנסה לבית ונבח בה כלב, ואמ' לה בעל הכלב אל תיראי נלקחו שיניו, אין לו שינים לישוך. השיבתו בשורת טובתך השליכה על הקוצים כבר הרגשתי שנעתק העובר שבמעי אמו ממקומו והוא מתפרד ליפול. **אין פורסין נישובין ליונים אלא אם כן הרחיק מן הישוב שלשים ריס.** פיר', נישובין, רשתות לצוד יונים. שלשים ריס הוא פרסה, דתנן בפרק שני שעירי יום הכיפורים (יומא סה, ב) עשר סוכות מירושלם ועד צוק תשעים ריס שבעה ומחצה לכל מיל. ועוד אמ' בסוף אלו מציאות (ב"מ לג, א) תנו רבנן כי תראה יכול מרחוק תלמ' לומ' כי תפגע שור. וחכמ' אומ' ראיה שיש בה פגיעה אחד משבעה ומחצה במיל זה הוא ריס. **ואקשינן,** למה לי כולי האי, והתנן (ב"ב כג, א) מרחיקין את השובך מן העיר חמשים אמה. ופרקינן, למימלי כרסיהו בחמשין אמתא סגיא להו, למישט שיטן טובא. ואקשין, למישט בהאי שיעורא סגיא, והתניא ובישוב אפילו מאה מילין לא יפרוס. ופרקינן, רב יוסף בישוב כרמים. ורבא בישוב שובכין, ודברים פשוטין הן. הדרן עלך מרובה

קפא א מיי' פי"ח מהל' ע"ז הלכה ה סמג לאוין נ טוש"ע י"ד סי' קנח סעיף ח:

קפב ב מיי' שם הלכה ג טוש"ע שם סעיף ב:

קפג ג ד מיי' פ"ט מהל' מקי ממנן הלכה ט סמג עשין סו טוש"ע ח"מ סי' תט סעיף ב:

קפד ה מיי' שם הלכה ט:

קפה ו מיי' פ"ו מהל' גזלה ואבידה הלכה ט סמג עשין עג טוש"ע ח"מ סי' קנה סעיף כד וטוש"מ סי' שע:

קפו ז ח ט י כ מיי' שם הלכה ח סמג שם טוש"מ סי' שע:

מוסף תוס'

א. ולבן היה מארם נהרים, ולכך היה מספר באותו לשון. ר"פ. ב. ואע"פ שאין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חבירו אלא א"כ גדול ממנו בחכמה ובמנין, יש לומר. רבינו יעקב בשיטמ"ק.

מוסף רש"י

לשון סורסי. קרוב הוא לגמרא ארמי, ואומר אני שזו לשון גמרא ירושלמי, ואומות העולם קורין אותו לינג"א שוריי"א (סוטה מט:). **או לשון יונית.** שהיו קורין לאדם יון ולשון יון יפה מזה והיה לו לספר בו (שם). **עיני עוללה.** מנוגלת את עיני, לנפשי. על נפשי, מפני קומיתי (שם). **המספר קומי.** שעבו שלפניו, ומעיל בלורית מאחוריו, הרי זה מדרכי האמורי. שהן מעיין בלורית לשם עבודת כוכבים (שם). **לספר.** עיר שמגדלת בין גבול ישראל לגבול האומות (ערובין מה.). **תרגמה.** אחו היא עיר בבבל דהוא סמוכה לספר, נהרדעא. שהיא סמוכה לנכרים מצד אחד ולעמיות שיושבין בהן בני גולה מצד שני (שם). **למיפא.** לאפות עיסה, שהשאיל בעל הבית תבורו (שבת סג:). **שקולי ניביה.** נטולות ד' שיניו שהוא נוקר בהן אותן שיניים קרי ניבין, כדאמרינן בהאי טריפות (חולין נט.) גמל ניבי אית ליה (שבת סג:). **שקילי טיבותך ושדיא אחיזרי.** נטולה טובתך ומוטלת על הקוניס. טיבותך, טובת הנאת נחמתך, כמו מחזיק טוב, הגר"א בלע"ז (שם). **מרחיקין את השובך מן העיר.** שהיוצים מפסידין

תלמוד בבלי מהדורת נהרדעא החדש, באדיבות הוצאת ח. וגשל, © כל הזכויות שמורות

החובל. מכה בהמה ישלמנה וסמיך ליה ואיש כי יתן. גרסה לר"י דל"ג וסמיך ליה דהא מכח סמוכים לא דרשי אלא מכח ג"ש כדאמר לקמן אין הכאה קאמרינן ואמר גמי לקמן וכי מאחר דכתיב לא תקחו כופר לנפש רוצח אי מכה מכה למה לי משמע דג"ש היא ולא סמוכים ועוד כי פריך בסמוך מאי חזית דילפת ממכה בהמה נילף ממכה אדם ומאי קושיא והלא מכח סמוכים הוא בא ומכה אדם אין סמוך לאיש כי יתן מוס[א] וא"ת וכיון דמג"ש קא יליף למה הולרך לאתויי קרא דמכה נפש בהמה ישלמנה ושביק קרא דמכה בהמה דמייתי לעיל[ב] וי"ל דמכה בהמה איצטריך לתנא דבי חזקיה ומאן דליט ליה דרשי ברישי הנחנקין (סנהדרין דף פד:) מה מכה בהמה לרפואה פטור כו' א"נ כיון דהדר ליה ממכה אדם דהוי בקטלא הדר ביה לגמרי ונקט האי קרא דמכה נפש בהמה דסמיך לאיש כי יתן מוס ולפי זה מצי למגרס וסמיך ליה דמשוס דסמיך ליה נקט האי קרא ולא משוס סמוכים: **אף** הכאה האמורה באדם לתשלומין. י"ס דגרסי בתר הכי והכתיב איש כי יכה כל נפש אדם מות יומת פירוש[ג] שימיתו אבירו תחת אבירו של חבירו ומשני יומת בממון וממאי דבממון אימא מיתה ממש לא ס"ד אדא דהא איתקש למכה נפש בהמה ועוד דכתיב התם כאשר יתן מוס באדם כן יתן בו ש"מ ממון ואין גראה לר"י אותה גירסא כלל אדא דאיש כי יכה כל נפש אדם מוקמינן בהשרפין (סנהדרין דף עח.) בקטלא גבי פלוגתא דרבי יהודה בן בתירה ורבנן גבי הכוהו י' בני אדם בי' מקלות ועוד דלממון לא אצטריך[ד] ועוד מאי פריך מעיקרא והכתיב איש כי יכה כל נפש אדם מי אליס מקרא דעין תחת עין דמוקמינן ליה בממון בג"ש דהכאה הכאה ועוד מכיון דכתיב כאשר יתן מוס באדם כן יתן בו[ה] למה לי הך ג"ש דהכאה הכאה

ע"כ גרסה דל"ג ליה כלל:

ט) **מכדי** רשעתו נפקא. פירוסו בסוף פ"ב (דף כו.[ט]):

מאי חזית דילפת ממכה בהמה נילף ממכה אדם. לע"ג דלהא לא איצטריך דממילא[ו] הוה אמרינן עין תחת עין ממש מ"מ איצטריך דלא נילף ממכה בהמה: **מכה** מכה למ"ל. וא"ת דרבא דרשי מיניה בפרק אלו נערות (כתובות דף לה.) בפירוס ריבתה תורה חייבי מלקיות כחייבי מיתות לתשלומין מג"ש דמכה מכה וי"ל דרבא לטעמיה דדרשי לקמן עין תחת עין ממון מקרא אחריגא:

רב

החובל בחבירו [א]חייב עליו משום חמשה דברים [ב]בנזק בצער בריפוי בשבת ובושת: בנזק כיצד סימא את עינו קטע את ידו שיבר את רגלו רואין אותו כאילו הוא עבד נמכר בשוק ושמין כמה היה יפה וכמה הוא יפה: צער [ג]כואו (או) בשפוד או במסמר ואפילו על ציפורנו מקום שאינו עושה חבורה [ד]אומדין כמה אדם כיוצא בזה רוצה ליטול להיות מצטער כך: [ה]ריפוי הכהו חייב לרפאותו (ו) [ז]עלה בו צמחים אם מחמת המכה חייב שלא מחמת המכה פטור [ח]חייתה ונסתרה חייתה ונסתרה חייב לרפאותו חייתה כל צורכה אינו חייב לרפאותו: [ט]שבת רואין אותו כאילו הוא שומר קישואין שכבר נתן לו דמי ידו ודמי רגלו: [י]בושת הכל לפי המבייש והמתבייש: **גמ'** אמאי [1]עין תחת עין אמר רחמנא אימא עין ממש לא סלקא דעתך דתניא יכול סימא את עינו מסמא את עינו קטע את ידו מקטע את ידו שיבר את רגלו משבר את רגלו ת"ל [2]מכה אדם ומכה בהמה מה מכה בהמה לתשלומין אף מכה אדם לתשלומין ואם נפשך לומר הרי הוא אומר [3]לא תקחו כופר לנפש רוצח אשר הוא רשע למות לנפש רוצח אי אתה לוקח כופר אבל אתה לוקח כופר לראשי אברים שאין חוזרין [כ]הי מכה אילימא [2]מכה בהמה ישלמנה ומכה אדם יומת ההוא בקטלא כתיב אלא מהכא [4]מכה נפש בהמה ישלמנה נפש תחת נפש וסמיך ליה [5]ואיש כי יתן מום בעמיתו כאשר עשה כן יעשה לו האי לאו מכה הוא [כא] הכאה הכאה קאמרינן מה הכאה האמורה בבהמה לתשלומין אף הכאה האמורה באדם לתשלומין והא כתיב [6]ואיש כי יכה כל נפש אדם מות יומת בממון ממאי דבממון אימא במיתה ממש לא סלקא דעתך חדא דהא איתקש למכה בהמה ישלמנה ועוד כתיב בתריה כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו ושמע מינה ממון ומאי אם נפשך לומר תו קא קשיא לתנא מאי חזית דילפת ממכה בהמה לילף ממכה אדם אמרי דנין ניזקין מניזקין ואין דנין ניזקין ממיתה אדרבה דנין אדם מאדם ואין דנין אדם מבהמה היינו דקתני אם נפשך לומר הרי הוא אומר לא תקחו כופר לנפש רוצח אשר הוא רשע למות כי מות יומת לנפש רוצח אי אתה לוקח כופר אבל אתה לוקח כופר לראשי אברים שאינן חוזרין והאי לא תקחו כופר לנפש רוצח למעוטי ראשי אברים הוא דאתא האי מבעי ליה דאמר רחמנא לא תעביד ביה תרתי לא תשקול מיניה ממון ותקטליה האי [7]מכדי רשעתו נפקא [כ]רשעה אחת אתה מחייבו ואי אתה מחייבו שתי רשעיות ואכתי מבעי ליה דקאמר רחמנא [כב]לא תשקול ממון ותפטריה א"כ לכתוב רחמנא לא תקחו כופר לאשר הוא רשע למות לנפש רוצח למה לי ש"מ לנפש רוצח אי אתה לוקח כופר אבל אתה לוקח כופר לראשי אברים שאינן חוזרין וכי מאחר דכתיב לא תקחו כופר מכה למה לי אמרי אי מהאי הוה אמינא [7]אי בעי עינו ניתיב ואי בעי דמי עינו ניתיב קמ"ל מבהמה מה מכה בהמה לתשלומין אף מכה אדם לתשלומין: תניא ר' דוסתאי בן יהודה אומר עין תחת עין ממון אתה אומר ממון או אינו אלא עין ממש אמרת הרי שהיתה עינו של זה גדולה ועינו של זה קטנה היאך אני קורא ביה עין תחת עין וכי תימא כל כי האי שקיל מיניה ממונא התורה אמרה [8]משפט אחד יהיה לכם [כ]משפט השוה לכולכם אמרי מאי קושיא דלמא נהורא שקיל מיניה נהורא אמר רחמנא נישקול מיניה דאי לא תימא הכי

קטן

החובל. ומה הוא יפה. שהרי הזיקו והפסידו ממון זה שאם היה נגרר היה מוכר עצמו בעבד עברי: **במסמר.** כאב המכה: **ליוצא בזה.** לפי מה שהוא מעונג רב בערו וכאיבו: **למחין.** מלנ"ט: **שבת.** כל ימי המולי רואים אותו כאילו הוא שומר קישואין ונותן שכירתו של כל יום שהרי אין ראוי למלאכה כבילה אפילו בלא חולי שהרי נקטעה ידו ורגלו והוא כבר נתן לו דמיהן: **הכל לפי המבייש.** אדם קל שביישו בושתו מרובה: **והמתבייש.** אדם חשוב שנתביישו בושתו מרובה. וכולהו חמשה דברים מקרא נפקי מן דכתיב[ו] עין תחת עין בער פגע תחת פגע דהכי דרשינן בגמ' ריפוי ובשת רק שבתו יתן ורפא ירפא בושת דכתיב[ז] וקלותה את כפה ממון: **גמ' מכה אדם ומכה בהמה.** לקמן מפרש לקראי הי מכה קאמר: **ואם נפשך לומר.** ואם יש לך להשיב ולהקשות כלום על טעם זה לא ולמד ממדרש אחר: **הרי הוא אומר כו'.** ולקמן בעי מאי הוי ליה לאקשויי: **שאין חוזרין.** לאחר שנקטעו: **בקטלא כתיב.** ותשלומין אין שם: **הכאה הכאה גמרינן.** לע"ג דקלאי לא דמו גמרינן ג"ש כדתנא דבי ר' ישמעאל ושב הכהן ובא הכהן (עירובין דף נא.). ומכה אדם דקתני הכא הכאה הוא דקאמר ומכי יתן מוס גמר דמוס ע"י הכאה בא: **והכתיב איש כי יכה כל נפש אדם.** ולקטלא לא אתא קרא אלא לרשאי אברים כדכתיב בתריה עין תחת עין וכתיב יומת כלומר יגמל אבירו וימות אותו אבר: **מאי אם נפשך לומר.** מאי הוה ליה לאקשויי: **נילף ממכה אדם.** שנגרע ממנו והכא גמי (ג) (כתיב) כי יתן מוס מוס ממש: **אמרי דיני ניזקין כו'.** כלומר משום מאי פירכא לא הוה מדמיק תנא למילף מלא תקחו הא מצי לאגויי הכי דיני ניזקין מניזקין כו': **ואכתי מבעי ליה לא תשקול ממונא ותפטריה.** מקטלא ולגופיה אצטריך ולא למעוטי אחריני: **לנפש רוצח.** דלא אצטריך אתי למעוטי ראשי אברים שאינן נפש:

קטן

א) [כתובות מ.], ב) שם לה., ג) [מכות ד: יג: כתובות לג: ו.], ד) לי בעית סיב למי עיגא ולי בעית עויר עיגא ליגנא אחריגא לי בעי כו'. רש"ל, ה) [קידושין כב.], ו) [שמות כא], ז) [דברים כה], ח) [רש"ל מ"ז], ט) [דיבור זה ל"ל אחר ד"ה מאן], י) [ד"ה עלין],

תורה אור השלם

1. עַיִן תַּחַת עַיִן שֵׁן תַּחַת שֵׁן יָד תַּחַת יָד רֶגֶל תַּחַת רָגֶל:
שמות כא כד
2. וּמַכֵּה בְהֵמָה יְשַׁלְּמֶנָּה וּמַכֵּה אָדָם יומת:
ויקרא כד כא
3. וְלֹא תִקְחוּ כֹפֶר לְנֶפֶשׁ רֹצֵחַ אֲשֶׁר הוּא רָשָׁע לְמוֹת כִּי מוֹת יומת:
במדבר לה לא
4. וּמַכֵּה נֶפֶשׁ בְּהֵמָה יְשַׁלְּמֶנָּה נֶפֶשׁ תַּחַת נָפֶשׁ:
ויקרא כד יח
5. וְאִישׁ כִּי יִתֵּן מוּם בַּעֲמִיתוֹ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה כֵּן יֵעָשֶׂה לוֹ:
ויקרא כד יט
6. וְאִישׁ כִּי יַכֶּה כָּל נֶפֶשׁ אָדָם מוֹת יומת:
ויקרא כד יז
7. וְהָיָה אִם בֶּן הַכּוֹת הָרָשָׁע וְהִפִּילוֹ הַשֹּׁפֵט וְהִכָּהוּ לְפָנָיו כְּדֵי רִשְׁעָתוֹ בְּמִסְפָּר:
דברים כה ב
8. מִשְׁפַּט אֶחָד יִהְיֶה לָכֶם בְּגֵר כָּאֶזְרָח יִהְיֶה כִּי אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם:
ויקרא כד כב

הגהות הב"ח

(א) במשנה עלו בו גמתים: (ב) גמ' לאו מכה הוא אגן הכאה הכאה: (ג) רש"י ד"ה גילף וכו' והכא גמי כי כתיב מי יתן:

לעזי רש"י

מלנ"ט. פצעים.

מוסף תוס'

א. על כן נראה דלא גרסינן וסמיך אלא וכתיב וכי יתן מום בעמיתו, ומדין גז"ש הוא. ר"פ. ב. בשלמא (לפרש"י) [להמפרש] דדריש ליה מדין סמוכים ניחא למיסמכיה, משום דקרא דואיש לא סמיך ליה, אלא לפירוש התוס' דיליף לה מגז"ש אמאי שבקינן [לקרא קמא]. ר"פ. ג. דמשמע. ר"פ. ד. [וד]תרי קראי בממון למה לי. רשב"פ. ה. דבר שיש בו נתינה. לאב"ד. ו. בלא גז"ש. הגה"ש כשיטמ"ק.

מוסף רש"י

הכל לפי המבייש. אדם בעיני המביים בושתו קשה מאדם זולל ומאדם משוב, והמתבייש. לפי משיגיומו בושתו (כתובות מ.).

רבינו חננאל

פרק שמיני - החובל בחבירו חייב בחמשה דברים וכולי'. ואקשינן ואמאי והא עין תחת עין כתיב (שמות כא, כד), אימא ממש. לא סלקא דעתא, דתניא יכול סימא עין חבירו נסמא עינו וכולי', תלמ' לומ' מכה אדם ומכה בהמה, מה בהמה לתשלומין אף מכה אדם לתשלומין. ודיליף לה זה התנא מואיש כי יתן מום בעמיתו (ויקרא כד, יח), ואי אפשר לתת מום באדם אלא בהכאה ואף על גב דלא כתיב מכה בהדיא, הנותן מום בעמיתו מכה הוא. ואקשינן וחילף ממכה דליכא תשלומין, ודחינן, מכה אדם קטלא הוא ואין דנין נזיקין ממיתה. אדרבה, דנין אדם מאדם. הינו דקאמ' תנא אם נפשך לומ' אדרבה דנין אדם מאדם עדיף הכי הוא אומ' (במדבר לה, לא) ולא תקחו כפר לנפש רוצח, לנפש רוצח אינך לוקח כופר אבל אתה לוקח כופר לראשי איברים שאינן חוזרין ואף על פי שהן חשובין כמיתה. ומהאי קרא הוה אמינא או בעי עיניה עוריה או בעי ניתיב, וניפרקיה. להכי איצטריך מכה מכה לתשלומין. **הא דתני א"ר דוסתאי בן יהודה** עין תחת עין ממון וכולי', דחינן לה לא שנא עין קטנה, נהורא שקיל מיניה. נהורא נשקול מיניה.

תלמוד בבלי מהדורת נהרדעא החדש, באדיבות הוצאת ח. וגשל, © כל הזכויות שמורות

קטן שהרג. אלמא נמי שהרג את הגדול: **קיטע וקיטע היאך אני קורא בו.** וכי תימא הכא נשקול ממונא המוזק אמרה משפט שוה: **ופטרינן ליה.** בגולא כלום והוי משפט שוה או ליטול אבר ממש או לפטור לגמרי: **מאי עבדינן ליה.** הא גברא קטילא הוא והוה ליה [9]עדות שאי אתה יכול להזימה דהא אי משתכחי עדים זוממים פטורים דגברא קטילא בעו למקטל והלך איהו נמי פטור והכי אמרינן באלו הן הנשרפין (סנהדרין דף עח.): **יד ביד.** גבי עד זומם כתיב ואשמועינן דאם העיד באיש פלוני שקיטע יד חבירו משלם ממון הניתן מיד ליד: **במקום צוק.** ואע"פ שיש שם משלומי המזק משלם אף הצער ומקרא ימילא קדרים דהא כתיב כויה כויה תחת כויה למה לי פצע תחת פצע. וכויה וחבורה מדרים לקמן [ע"כ]: **ואיכא איניש דלא מפנק כו' נפקא מינה.** מפצע תחת פצע למיתב ליה איאך בדיני ביני: **הייא.** מהר. כמו אשור הייא במסכת שבת (דף קיט.): **אלא במזיק.** עינו של מזיק שיימינן כמה הוא שוה ליימכר עכשיו וכמה הוא יפה בלא עין והיינו ממש דקאמר עינו של מזיק ניטומה תחת עינו של ניזק: **וחמור אין משלם אלא זוק.** כדאמרינן בפ' ב' (דף כו.) אין בעמיתו[10] ולא שור בעמיתו: **והא קמחיינא ליה לינוקא.** אתה חב ומריע לו שמוחל אתה על חבלותיו דהא תשלומין של תינוק הן ולא שלך כדתניא לקמן (דף פז:) קטנים יעשה להם סגולה: **דאלם.** לעם וכסף: **כל הניזוק לעבד.** הואיל ודבר שאין קנוי הוא אין גובין אותו בגבל. וטעמא מפרש לקמן: **דאי אפשר.** הכי אמר להו שומו ליה והיום או למחר אם יתפס משלו יעבכנו: **נזקי שור בשור.** נזקי שור שנגחו לו על ידי השור: **נזקי שור באדם.** נזקין שנגחו לשור על ידי אדם: **נזקי אדם בשור.** אדם שהזק על ידי שור דבעי למשיימיה כעבדא: אלהים

רב אשי אמר אתיא תחת תחת משור. ושאר אמוראי סברי דאותה ג"ש לענין מיטבא ואין להוציא מג"ש עין תחת עין מפשטיה דמשמע עין ממש אלא מדרשא אחריתא: **אלא** בדמזיק. דס"ל לרבי אליעזר דהוי כבור [8] דמשלם דמי מזיק דרחמנא קרייה כופר לאבל אתה לוקח כופר כו' [9] ותנאי דלעיל ס"ל דלוקח כבופר משלם דמי מזיק משום פדיון נפשו: **זילו** שומו ליה ד' דברים. היה סבור דאדם הזיקו ואותו קטן כל כך גדול היה דמכלמי ליה ומכלם [10]: קנסא

קטן שהרג את הגדול וגדול שהרג את הקטן היכי קטלינן ליה התורה אמרה [1]משפט אחד יהיה לכם משפט השוה לכולכם אלא נשמה שקיל מיניה נשמה אמר רחמנא נשקול מיניה ה"נ נהורא שקיל מיניה נהורא אמר רחמנא נשקול מיניה: תניא אידך רבי שמעון בן יוחי אומר עין תחת עין ממון אתה אומר ממון או אינו אלא עין ממש [6] הרי שהיה סומא וסימא קיטע וקיטע חיגר וחיגר היאך אני מקיים בזה עין תחת עין והתורה אמרה משפט אחד יהיה לכם משפט השוה לכולכם אמרי ומאי קושיא דלמא היכא דאפשר אפשר היכא דלא אפשר לא אפשר ופטרינן ליה דאי לא תימא הכי טרפה שהרג את השלם מאי עבדינן ליה אלא היכא דאפשר אפשר היכא דלא אפשר לא אפשר [8]ופטרינן ליה דבי רבי ישמעאל תנא אמר קרא [2]כן ינתן בו ואין נתינה אלא ממון אלא מעתה [2]כאשר יתן מום באדם הכי נמי דממון הוא אמרי דבי רבי ישמעאל קרא יתירא דדרשי מכדי כתיב [3]ואיש כי יתן מום בעמיתו כאשר עשה כן יעשה לו כן ינתן בו למה לי ש"מ ממון כאשר יתן מום באדם למה לי [6]איידי דבעי מיכתב כן ינתן בו כתב נמי כאשר יתן מום באדם דבי רבי חייא תנא אמר קרא [4]יד ביד דבר הניתן מיד ליד ומאי ניהו ממון אלא מעתה [4]רגל ברגל נמי הכי הוא אמרי דבי רבי חייא קרא יתירא קא דרשי מכדי כתיב [5]ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו אי סלקא דעתך ממש יד ביד למה לי ש"מ ממון רגל ברגל למה לי איידי דכתיב יד ביד כתב נמי רגל ברגל אביי (5) אומר אתיא מדתני דבי חזקיה [3]דתנא דבי חזקיה [6]עין תחת עין נפש תחת נפש ולא נפש ועין תחת עין ואי סלקא דעתך ממש זימנין דמשכחת לה עין ונפש תחת עין דבהדי דעויר ליה נפקא ליה נשמתיה ומאי קושיא דלמא מימר אמדינן ליה אי מצי מקבל עבדינן ואי לא מצי מקבל לא עבדינן ואי אמדינן דמצי מקבל ועבדינן ביה ונפק רוחיה אי מיית לימות מי לא תנן גבי מלקות [3]אמדוהו ומת תחת ידו פטור רב זביד משמיה [7]דרבה אמר אמר קרא [7]פצע תחת פצע [8]ליתן צער במקום נזק ואי סלקא דעתך ממש כי היכי דלהאי הוי ליה צערא להאי נמי אית ליה צערא ומאי קושיא דלמא איכא איניש דמפנק אית ליה צערא טפי ואיכא איניש דלא מפנק לית ליה צערא למאי נפקא מינה למתבי ליה היאך דביני ביני רב פפא משמיה דרבא אמר אמר קרא [8]ורפא ירפא ליתן רפואה במקום נזק ואי סלקא דעתך ממש כי היכי דהאי בעי אסייא האי נמי בעי אסייא מאי קושיא דלמא איכא דסליק בשריה הייא ואיכא דלא סליק בשריה הייא למאי נפקא מינה למיתב ליה היאך דביני ביני רב אשי אמר אתיא תחת תחת משור כתיב הכא [6]עין תחת עין וכתיב התם [9]שלם ישלם שור תחת השור מה להלן ממון אף כאן ממון מאי חזית דילפת תחת תחת משור נילף תחת תחת מאדם דכתיב [10]ונתת נפש תחת נפש מה להלן ממש אף כאן ממש אמרי דנין נזקין מנזקין ואין דנין נזקין ממיתה אדרבה דנין אדם מאדם ואין דנין אדם מבהמה אלא אמר רב אשי [11]מתחת אשר ענה יליף ליה אדם מאדם ונזיקין מנזיקין תניא ר"א אומר עין תחת עין ממש ממש סלקא דעתך רבי אליעזר לית ליה ככל הני תנאי אמר [1]רבה לומר שאין שמין אותו כעבד א"ל אביי אלא כמאן כבן חורין בן חורין מי אית ליה דמי אלא אמר רב אשי לומר שאין שמין אותו בניזק אלא במזיק: ההוא חמרא דקטע ידא דינוקא אתא לקמיה דרב פפא בר שמואל אמר להו זילו שומו ליה ארבעה דברים אמר ליה רבא והא אנן חמשה תנן א"ל לבר מנזק קאמינא אמר ליה אביי והא חמור הוא וחמור אינו משלם אלא נזק אמר להו זילו שומו ליה נזקיה והא כעבדא בעי למשיימיה אמר להו זילו שיימוהו כעבדא אמר להו אבוה דינוקא לא בעינא דזילא ביה מילתא אמרו ליה והא קא מחייבת ליה לינוקא אמר להו לכי גדיל מפייסנא ליה מדידי: ההוא תורא דאלם ידיה דינוקא אתא לקמיה דרבא אמר להו זילו שיימוהו כעבדא אמרו ליה והא מר הוא דאמר [3]כל הנישום כעבד אין גובין אותו בבבל אמר להו לא צריכא [7]דאי תפס רבא לטעמיה דאמר רבא נזקי שור בשור ונזקי שור באדם גובין אותו בבבל נזקי אדם באדם ונזקי אדם בשור אין גובין אותו בבבל מ"ש נזקי אדם באדם ונזקי אדם בשור דלא אלהים בעינן וליכא נזקי שור בשור ושור באדם נמי אלהים

דבי חזקיה, עין תחת עין ולא עין ונפש תחת עין. ודחו לה הכי, או אמדוה דיכול לקבל לעוורי עיניה ולא לימות, ובהדי דעוורין ליה מית לא חיישינן לה (דהנתן) [דהתנן (מכות כב. ב)] גבי מלקות אמדוהו ומת תחת ידו פטור. **רב זביד** יליף לה מפצע תחת פצע (שמות כא, כה) ליתן צער במקום נזק. ודחו לה הכי, כגון שהחובל גבור ואינו חרושש בזו החבלה עלי כל כך והנחבל יש לו צער גדול מזו החובלה, שצריך להוציא מן החובל מה שהוא ביני ביני ולתתו לנחבל, וזה הוא צער במקום נזק. וכך לדברי ר' פפא שהחובל עשו לו כאשר עשה, הוציא עינו כאשר הוציאו ועלתה ארוכתו ונתרפא מהרה. וזה פירוש סליק בשריה הייא. והנחבל לא עלתה עדיין ארוכתו, שחייב החובל לתת לו עד שיתרפא. **רב אשי אמ' אתיא תחת תחת וכולי'.** ואסיקנא, אתיא תחת תחת מתחת אשר ענה (דברים כב, כט) דהוא ממון והוא אדם מאדם. **תניא ר' אליעזר אומ' עין תחת עין ממש.** ר' אליעזר חולק עליהם כולם. ופירק רב אשי לאוקומי פירוקיה דרבא ואמ' טעמ' דר' אליעזר שאין שמין שומת העין כעבד הנמכר בניזק אלא במזיק. **ההוא חמרא דקטע ידא דינוקא,** דדן רב יהודה לשום אותו כעבד ולשלם בעל החמור הנזק. לית הילכתא כותיה אלא אי תפס, אבל אפוקי לא מפקינן מיניה, דקימא לן כרבא דאמ' כל הנישום אין גובין אותו בבבל. ואף על פי שאין גובין, או תפש הניזק ממון המזיק לא מפקינן מיניה אלא שימינן ליה ומחלטינן ליה. **רבא לטעמיה דאמ' ניזקי שור בשור [ונזקי שור באדם],** כגון שהזיק האדם את השור, כגון אלו גובין בבבל בלבד. ואף על גב דבענן (א"ס) [אלקים] וליכא, פיר' דיין דמיתקרי א"ים (אלוקים), בחוצה לארץ ליכא,

---

(א) [לעיל נא. וש"נ], כתובות לח., **ג)** מכות כב.; **ד)** [ס"א דרכא וכן הגיה יעב"ץ], **ה)** [לעיל כו: לקמן פה.], **ו)** גי' רש"ל רבא, **ז)** [ויקרא כד], **ח)** [לעיל ה.], **ט)** עיין רש"ל,

תורה אור השלם

1. מִשְׁפַּט אֶחָד יִהְיֶה לָכֶם כַּגֵּר כָּאֶזְרָח יִהְיֶה כִּי אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם:
ויקרא כד כב
2. שֶׁבֶר תַּחַת שֶׁבֶר עַיִן תַּחַת עַיִן שֵׁן תַּחַת שֵׁן כַּאֲשֶׁר יִתֵּן מוּם בָּאָדָם כֵּן יִנָּתֶן בּוֹ: ויקרא כד כ
3. וְאִישׁ כִּי יִתֵּן מוּם בַּעֲמִיתוֹ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה כֵּן יֵעָשֶׂה לּוֹ: ויקרא כד יט
4. וְלֹא תָחוֹס עֵינֶךָ נֶפֶשׁ בְּנֶפֶשׁ עַיִן בְּעַיִן שֵׁן בְּשֵׁן יָד בְּיָד רֶגֶל בְּרָגֶל:
דברים יט כא
5. וַעֲשִׂיתֶם לוֹ כַּאֲשֶׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת לְאָחִיו וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ:
דברים יט יט
6. עַיִן תַּחַת עַיִן שֵׁן תַּחַת שֵׁן יָד תַּחַת יָד רֶגֶל תַּחַת רָגֶל: שמות כא כד
וְאִם אָסוֹן יִהְיֶה וְנָתַתָּה נֶפֶשׁ תַּחַת נָפֶשׁ: שם כג
7. כְּוִיָּה תַּחַת כְּוִיָּה פֶּצַע תַּחַת פֶּצַע חַבּוּרָה תַּחַת חַבּוּרָה: שמות כא כה
8. אִם יָקוּם וְהִתְהַלֵּךְ בַּחוּץ עַל מִשְׁעַנְתּוֹ וְנִקָּה הַמַּכֶּה רַק שִׁבְתּוֹ יִתֵּן וְרַפֹּא יְרַפֵּא:
שמות כא יט
9. אוֹ נוֹדַע כִּי שׁוֹר נַגָּח הוּא מִתְּמוֹל שִׁלְשֹׁם וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ בְּעָלָיו שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם שׁוֹר תַּחַת הַשּׁוֹר וְהַמֵּת יִהְיֶה לוֹ:
שמות כא לו
10. וְאִם אָסוֹן יִהְיֶה וְנָתַתָּה נֶפֶשׁ תַּחַת נָפֶשׁ:
שמות כא כג
11. וְנָתַן הָאִישׁ הַשֹּׁכֵב עִמָּהּ לְאָבִי הַנַּעֲרָ חֲמִשִּׁים כֶּסֶף וְלוֹ תִהְיֶה לְאִשָּׁה תַּחַת אֲשֶׁר עִנָּהּ לֹא יוּכַל שַׁלְּחָהּ כָּל יָמָיו: דברים כב כט

הגהות הב"ח

(א) גמ' עין ממש אמרת הכי סהיא קומא: **(ב)** שם אביי אמר אמינא:

מוסף תוס'

א. דאי לא, בשת לא משלם. רשב"ם. [ולא] (דלא) היה טועה במתניתין דפרקין (לקמן פז ע"א) דשור אינו משלם אלא נזק. כרא"ש כשעמ"ק.

גליון הש"ס

רש"י ד"ה מאי עבדינן ליה וכו' עדות שאי אתה יכול להזימה. ק"ל כיון דהוא עדות שא"א יכול להזימה לא מיקרי עדות ואמרי שמא בלמתא לא הכא מ"ש מאי פרכינן הא שפיר מתקיים משפט אחד אלא דפטרינן ליה דליכא עדות דהכא וצ"ע: **תוד"ה** אלא בדמזיק וכו' דמשלם דמי מזיק. לעיל דף מ ע"א:

מוסף רש"י

אמדוהו ומת תחת ידו פטור. דשלים ב"ד הוא, ומתנן (מכות ח.) יצא האב המכה את בנו ובניו ב"ד עצר במקום נזק. דאפילו היכא דאיכא מזק משלם נמי עצר, דלא מיתא עצר דכתבה רחמנא הייטו בדליכא מזק, כגון כוותא בשפוד על פתרנו דלא אמתיה מכסייה (לעיל כו:) שאא"ש שנותן לו דמי ידו אין פוטרים אותו מן העצר דומר הואיל וקנה ידו יש עליו למתכה בכל מה שילקה, אלא אומרים יש לו למתכה בכסם שאינו מצטער כל כך וזה מתכה בכרוכל ולינעלו (שמות כא כה).

רבינו חננאל

הא דתניא ר' שמע' בן יוחאי אומ' הרי שהיה סומא וסימא קיטע וקיטע וכולי'. ודחינן לה, היכא דאיפשר איפשר היכא דלא איפשר לא איפשר ופטרינן ליה. **הא דתנן דבי ר' ישמע' אמ' קרא** (ויקרא כד. ב) כן ינתן בו בחובל (לעיל פג. ב) ואין נתינה דכת' בכל מקום אלא ממון, כדכת' (דברים כב, כט) ונתן לאבי הנערה חמשים כסף. ודחינן, או הכי האי דכתב (ויקרא כד. יט) ואיש כי יתן מום בעמיתו, האי נתינת ממון היא נתינת מום היא, והיא החבלה. ואמר', דבי ר' ישמעאל קרא יתירא קא דרשי, כן ינתן בו מופנה הוא, לא אתא אלא לאשמועינן נתינת ממון הוא. דבי ר' חנא, יד ביד דבר הניתן מיד ליד, ומאי ניהו ממון. דאוקימנה דר' (אמי) [נמי] קרא יתירא דרשי. **אביי** יליף לה מתנא

י א מי' פ"ב מהלכות רוצח הלכה ט וס"ב מהל' עדות הלכה ז:
יא ב מי' פט"ז מהלכות סנהדרין הלכה יב:
יב ג מי' פ"ב מהלכות סנהדרין הלכה י סמג עשין לא טוש"ע מ' ס' ג:
יג ד מי' שם הלכה ח סמג שם טוש"ע מ"מ ס' ג סעיף ה:

תלמוד בבלי מהדורת נהרדעא החדש, באדיבות הוצאת ח. וגשל, © כל הזכויות שמורות